

נותנים גז

מאבק עז מתנהל בין אירופה וארה"ב לבין רוסיה על השליטה בגז במזרח התיכון. השתלטותה של המדינה האסלאמית על אזורים נרחבים בעיראק ובסוריה מונעת מימוש תוכניות רבות להנחת צינורות גז באזור. ארה"ב, אירופה ורוסיה אינן אדישות להתרחשויות האלה

לוחמים של ארגון דאע"ש בסוריה | הרצון של סעודיה ושל קטאר לסייע לסונים נגד השיעים בסוריה הוא אמיתי, אבל המעורבות של הגורמים האלה בסוריה היא גם - ואולי בעיקר - חלק מהמאבק הבין-לאומי על שליטה בנתיבי הגז והנפט האזוריים

אדם רז
היסטוריון במרכז הרעיוני-חינוכי של קרן
ברל כצנלסון

בעוד שהיבטים רבים של היחסים בין ארה"ב לקטאר ומארג האינטרסים הסבוכן נידונו בהרחבה בתקשורת - תחום האנרגיה, ובמיוחד תחום הגז הטבעי, נשאר ברובו סמוי מן העין

המשכו בעיראק ובסוריה וסופו בלבנון. משם אמור היה הגז להימכר לאירופה - באמצעות הנחת צינור גז או באמצעות הובלה ימית במכליות. שלוש המדינות שבתחומיהן אמור היה הצינור לעבור כינו אותו "צינור הידידות", ואילו במערב הוא זכה לכינוי "הצינור האסלאמי". דיווחים על ההסכם ההולך ומתגבש הופיעו חודשיים לפני הדיווח מיולי 2011,⁴ אך המשא ומתן עליו החל כבר ב-2009 וקיבל תאוצה ב-2010.⁵ בתחילה העריכו שעלות הפרויקט תהיה כ-6 מיליארד דולר, אך בהמשך תוקנו ההערכות כלפי מעלה לכ-10 מיליארד דולר. הצינור אמור היה להיות באורך של כ-1,500 ק"מ ולהוביל מדי יום כ-110 מיליון מטרים מעוקבים (מ"ק) של גז (יותר מ-40 מיליארד מ"ק [BCM] מדי שנה). מתוך הכמות הזאת של 110 מיליון מ"ק 20 מיליון מ"ק יועדו מדי יום לסוריה, 25 מיליון מ"ק לעיראק ו-5 מיליון מ"ק ללבנון.⁶ היתרה - יותר מ-20 מיליארד מ"ק בשנה - יועדה לאירופה.⁷ מזכר ההבנות בין שלוש המדינות נחתם ביולי 2012, ובפברואר 2013 אישרה עיראק את ההסכם המסגרת - בעיצומה של מלחמת האזרחים בסוריה שמונעת למעשה את יישומו.⁸ על אף שהידיעה על המשא ומתן כמעט שלא זכתה להתייחסות בתקשורת (הן העולמית והן הישראלית),⁹ היא לא הייתה הפתעה; קדם

**יותר מ-90% מיצוא הגז של
איראן מופנים לטורקיה. היתרה
ממכרת לארמניה ולאזרבייג'ן**

מבוא

במהלך מבצע "צוק איתן" צפו מעל פני השטח יחסי הגומלין הגלויים והסמויים המתקיימים בין ארה"ב לקטאר. לפחות פעמיים במהלך ימי המבצע התברר שארה"ב חותרת לקדם הפסקת אש על פי הצעת קטאר ולא על פי הצעת מצרים. לא רק בימיה הראשונים של הלחימה, אלא גם בזמן שהפגלים הפלסטיניים דנו בקהיר על התנאים להפסקת אש, התברר שקטאר וארה"ב פועלות במשותף כדי לקדם הסכם על פי הנוסח שגיבשה קטאר. הפלסטינים ציינו שהמהלך הזה חותר תחת הניסיון המצרי להשיג הפסקת אש - ניסיון שבו השתתפה ישראל.¹ נוסף על כך, בימים שקדמו למבצע ניתן היה ללמוד מהדלפות של משרד החוץ הקטארי על שיחות בין קטאר לארה"ב שבהן נידונו הצעות למצוא מחליפים לאבו מאזן. בין שלושת השמות שהוצגו עלה גם שמו של חאלד משעל, יו"ר הלשכה המדינית של חמאס המתגורר בקטאר.²

בימי המערכה התפרסמו ידיעות רבות על קטאר, על מדיניותה ועל מקומה במערך הטרור והפונדמנטליזם הערבי. עובדה שזכתה לאזכורים רבים במהלך המבצע הייתה עסקת הנשק שנחתמה בין ארה"ב לקטאר ביולי 2014. יחסיה של ארה"ב עם קטאר אינם אפוא סוד וכך גם העובדה שהיחסים האלה מכתבים - במידה שאותה יש לברר - את מדיניותה של ארה"ב באזור.³ בעוד שהיבטים רבים של היחסים בין ארה"ב לקטאר ומארג האינטרסים הסבוכן נידונו בהרחבה בתקשורת - תחום האנרגיה, ובמיוחד תחום הגז הטבעי, נשאר ברובו סמוי מן העין.

מטרת המאמר הזה היא לשפוך אור על אותו היבט סמוי מהעין הקובע במידה רבה את הדינמיקה האזורית ואגב כך לדון במלחמות האנרגיה ובמלחמות המשאבים המתנהלות בעולם בכלל ובמזרח התיכון בפרט בהקשר של הגז הטבעי. חלק בלתי נפרד מהדיון הזה יהיה ה-Pipelineistan: מערכת צינורות הנפט והגז העוברת מאסיה לאירופה.

סיפורם של שני צינורות גז

ביולי 2011 דיווח "וול סטריט ג'ורנל" על משא ומתן מתקדם בין איראן, עיראק וסוריה על הנחת צינור גז טבעי שתחילתו במאגר הגז הטבעי בדרום איראן (שנקרא South Pars),

לה ניסיון אחר - של קטאר - להעמיק את אחיזתה בשוק הגז העולמי באמצעות שימוש באותו מאגר גז שקטאר חולקת עם איראן. באמצע 2009 ניהלו קטאר וטורקיה מגעים מתקדמים כדי להעביר את הגז הקטארי לאירופה דרך טורקיה. על הפרק עמדו שני מסלולים אפשריים:¹⁰ הראשון, דרך ערב הסעודית, כוויית ועיראק;¹¹ והשני דרך ערב הסעודית, ירדן וסוריה. קטאר וטורקיה תכננו לחבר את צינור הגז שיניחו לצינור נאבוקו (Nabucco), שהנחתו אמורה הייתה להסתיים ב-2017, ושעל פי התוכניות אמור להעביר גז מאזרבייג'ן ומטורקמניסטן לאוסטריה דרך טורקיה, בולגריה, רומניה והונגריה.¹²

הן עיראק והן סוריה לא היו מוכנות שצינור הגז הקטארי יעבור בתחומיהן. נשיא סוריה אסד ידע שצינור הגז מיועד לשחרר את אירופה מתלותה בגז הרוסי, והוא לא רצה לסייע לאירופים נגד בעל בריתו, נשיא רוסיה פוטין. לעיראק, שהשלטון בה הוא שיעי, לא היה שום רצון לסייע לקטאר - המממנת הגדולה של הארגונים הפונדמנטליסטיים הסוניים. התוצאה: צינור הגז מקטאר לטורקיה ירד מהפרק ב-2009.

יותר מ-40% מעתודות הגז בעולם מצויות במזרח התיכון. ראוי לאזכור מיוחד מאגר הגז הגדול ביותר בעולם שאותו חולקות איראן וקטאר. המאגר - המכונה באיראן South Pars ובקטאר North Field - מכיל יותר מ-1,800 TCF (טריליון גל מעוקב), שהם - כך מעריכים - כ-8% מרזרבות הגז בעולם. מאגר הגז השני בגודלו בעולם - Urengoy - מצוי ברוסיה והוא בבעלות חברת גזפרום הרוסית.

למרות מאגרי הגז העצומים באיראן (17% מהרזרבות הידועות בעולם), היא מייבאת יותר גז מאשר היא מייצאת. הסיבה המרכזית לכך היא הפיגור הטכנולוגי שלה בתחומי ההפקה וההולכה של הגז. יותר מ-90% מיצוא הגז של איראן מופנים לטורקיה. היתרה ממכרת לארמניה ולאזרבייג'ן. למרות עתודות הגז הגדולות של איראן חלקה בסחר העולמי בגז עומד על פחות מ-1% (נכון ל-2012).¹³

לעומת זאת, שכנתה של איראן, קטאר, שבתחומיה מאגרי הגז השלישיים בגודלם בעולם, מובילה זה שנים את הסחר העולמי בגז טבעי נוזלי (גט"ן, ובאנגלית - LNG): היא מוכרת יותר מ-105 מיליארד מ"ק גט"ן בשנה

אזוריים ובינ-לאומיים.

חברת הגז הממשלתית הרוסית גזפרום היא השחקן המרכזי בתעשיית הגז העולמית: בין היתר, היא מספקת כ-30% מצריכת הגז של אירופה. התלות הגדולה של אירופה בגז הרוסי היא עובדה ידועה, ורשת הצינורות התת-ימיים והיבשתיים שגזפרום שולטת עליהם הפכה לכלי מרכזי במדיניות החוץ של רוסיה ולסוגיה מרכזית ביחסים הבינ-לאומיים. הגז הרוסי

הנזלת הגז איפשרה לקטאר לייצא דרך הים בלי שתושפע מהמלחמות הממושכות בעיראק ובסוריה

שצריכתו גדלה בשיעור החד ביותר בעולם.¹⁷ מוסכם על מרבית החוקרים כי הדרך העיקרית - ואולי אף היחידה - שבה מדינות אירופה יוכלו לעמוד בשיעור ההפחתה של פליטת גזי

(כשליש מהסחר העולמי בגז)¹⁴.

העובדה שגז קופא במינוס 162 מעלות, ושבמצב נוזלי נפחו רק 1/600 מאשר נפחו במצב של גז, מאפשרת לדחוס כמויות גז עצומות במכליות ולהעבירו בדרך הזאת בבטחה לכל נמל בעולם שבו יש מתקנים לקליטת הגז הנוזלי. על אף העלות הגבוהה של הולכת גז נוזלי - בין היתר בשל הצורך במכשור מתקדם כדי להעביר את הגז למצב של נוזל

מכלית גז קטארית | באמצע 2009 ניהלו קטאר וטורקיה מגעים מתקדמים כדי להעביר את הגז הקטארי לאירופה דרך טורקיה

זורם לאירופה באמצעות 5 צינורות גז החוצים את אוקראינה. בינואר 2006, בשיא החורף, הפסיקה רוסיה את הספקת הגז לאוקראינה למשך כמה ימים - לכאורה בשל ויכוח על מחירים עם ממשלת אוקראינה - אך כתוצאה מכך נותקה גם אירופה מהגז הרוסי. משבר דומה התחולל גם ב-2009, וכתוצאה מכך הגיעו האירופים למסקנה שעליהם לגוון את מקורות הגז שלהם.¹⁸

אחת הדרכים להחליש את הדומיננטיות של גזפרום בשוק הגז הטבעי הייתה באמצעות התוכנית להניח את צינור הגז נאבוקו,

החממה שקבע האו"ם היא מעבר לשימוש נרחב בגז טבעי. זהו אומנם דלק מאובן, אך בשריפתו נפלטים לאטמוספירה פחות מ-50% מכמויות הפחמן הדיר-פחמני שנפלטות משריפת פחם. שיעור הפליטה של מזהמים אחרים משריפת גז - כמו דיר-תחמוצת הגופרית, תחמוצות חנקן וחלקיקים נשימים - קטן בשיעור חד הרבה יותר (בין 80% ל-98%) מאשר שיעור הפליטה שלהם משריפת פחם. בישראל, למשל, כבר יותר מ-50% מהחשמל כבר מופקים מגז טבעי. הצימאון לגז הופך אותו למשאב כלכלי ראשון במעלה ולכלי במאבקים גיאופוליטיים

וממצב של נוזל שוב למצב של גז (ביעד) - הוא הפך למקור אנרגיה משמעותי בשוק העולמי. הנזלת הגז איפשרה לקטאר לייצא דרך הים בלי שתושפע מהמלחמות הממושכות בעיראק ובסוריה. כאשר עוסקים בצינורות גז ונפט, כמובן אי-אפשר להתעלם מהמציאות הגיאור-פוליטיות באזור.¹⁵

גזפרום, נאבוקו והזרם הדרומי

פרוטוקול קייטו להפחתת הפליטה של גזי חממה, ההפחתה המשמעותית בשימוש בכורים גרעיניים והדרישה ההולכת וגוברת ברחבי העולם לאנרגיה זמינה הופכים את הגז הטבעי לדלק המועדף - לפחות עד שניתן יהיה להמיר דלק מאובנים (fossil fuel) באנרגיה מתחדשת.¹⁶ כיום גז הוא הדלק המאובן

המאבק המר בין רוסיה למערב על השליטה בשוק הגז - שמזכיר מאוד את מאבק המעצמות על עסקי הנפט בתחילת המאה הקודמת - מסתיר מחלוקות עמוקות שקיימות בקרב כל אחד מהצדדים בנוגע למדיניות שיש לנקוט בתחום הגז

(שכאמור כבר לא תצא לפועל) וגם לצינור TAP יכולת הולכה קטנה בהרבה מזו של "צינור הידידות" (או של הצינור הקטאריטורקי שסוריה סירבה להשתתף בו): בעוד שזה האחרון יוכל לספק לאירופה כ-20 מיליארד מ"ק בשנה (לאחר הפחתת הגז שישימש את המדינות המשתתפות בפרויקט), יעביר TAP בשלב הראשון כ-10 מיליארד מ"ק בשנה.

יש לציין כי לאחר שהפרויקט של צינור נאבוקו ירד מהפרק - לפחות במתכונתו המקורית - הודיעה רוסיה בדצמבר 2014 על ביטול הפרויקט להנחת צינור "הזרם הדרומי" שאמור היה להתחרות בנאבוקו. נראה שבהיעדר נאבוקו פחת העניין של הרוסים בצינור "הזרם הדרומי" - מה גם שעלותו עלולה הייתה להכביד מאוד על כלכלתם המקרטעת.²³

מלחמת האזרחים בסוריה ו"צינור הידידות"

ב-2009 הציג הנשיא בשאר אסד תוכנית מדינית-כלכלית שאותה כינה "מדיניות ארבעת הימים" (Four Seas Policy). עיקרה של התוכנית: אינטגרציה כלכלית של חמש מדינות: מצרים, עיראק, טורקיה, איראן וסוריה. על פי התוכנית הזאת אמורה הייתה סוריה להפוך למרכז מסחרי המשמש חוליה מקשרת לצינורות הגז והנפט מארבעה ימים: הים התיכון, הים הכספי, הים השחור והמפרץ הפרסי. כבר בעת העלאת התוכנית עבר בסוריה צינור הגז הערבי (AGP) שתחילתו במצרים, המשכו בירדן וסופו בלבנון. כמו כן עבר בסוריה צינור נפט (שאינו פועל מאז 2003) שתחילתו בכירכוכ בעיראק וסופו בנמל בניאס בסוריה.²⁴

הנחתו של צינור הגז האיראני-עיראקי-סורי ("צינור הידידות") אמורה הייתה להסתיים ב-2016, לאחר כשלוש שנות עבודה, אולם כעת הפרויקט כולו תקוע בגלל המלחמה בסוריה. כל עוד נמשכת המלחמה הזאת - שסופה אינו נראה בעין - אין שום סיכוי שיימצא גורם כלשהו שיהיה מוכן להשקיע במיזם הזה. מכשול גדול נוסף בדרך ליישום הפרויקט הזה הוא עמדת ארה"ב כלפיו. מחלקת המדינה הדגישה שעל איראן ועל סוריה מוטלות סנקציות, וכי הסנקציות האלה עלולות להתרחב ולכלול כל גורם שישתתף בפרויקט הגז של שתי המדינות המוחרמות

מלחמת צינורות הגז במידה רבה את החזרה לעידן המלחמה הקרה בין המערב לרוסיה והפכה לנושא מרכזי בתקשורת העולמית

המלחמה הקרה על הגז

המאבק המר בין רוסיה למערב על השליטה בשוק הגז - שמוזכר מאוד את מאבק המעצמות על עסקי הנפט בתחילת המאה הקודמת - מסתיר מחלוקות עמוקות שקיימות בקרב כל אחד מהצדדים בנוגע למדיניות שיש לנקוט בתחום הגז. כך, למשל, בארה"ב מתנהל ויכוח נוקב על הטכנולוגיה המתקדמת שמיושמת שם להפקת נפט וגז באמצעות סדיקה תת-קרקעית של פצלי שמן בעזרת מים וכימיקלים (תהליך שנקרא fracking). אומנם הודות להליך הזה הגבירה ארה"ב מאוד את תפוקת הנפט והגז והביאה לירידה דרמטית במחיריהם, אולם יש לו מחיר אקולוגי כבד ובשל כך הוא מעורר ויכוחים מרים. נוסף על כך המומחים עדיין מתווכחים ביניהם עד כמה כדאי מהבחינה הכלכלית להפיק אנרגיה בתהליך הזה. גם בצמרת גופרים מתנהלים ויכוחים על המדיניות שצריכה החברה לנקוט בתחום הגז - למשל עד כמה זה נכון מהבחינה העסקית להפוך את הגז לנשק מדיני נגד הלקוחות ועם אילו כוחות בין-לאומיים רצוי לשתף פעולה - ואין מדובר, כפי שחושבים רבים במערב, בגוף מונוליטי שמורכב אך ורק מעושי דברו של פוטין.²²

יש להבין: זמן ההקמה של פרויקטים בתחום הגז נע בין 5 ל-10 שנים, ולכן משקיעים בתחום הזה דורשים בדרך כלל - ומקבלים - התחייבויות להספקת גז למשך 20 שנה ואף יותר. במילים אחרות: החלטות שמתקבלות עכשיו ישפיעו על שוק הגז בעשרות השנים הבאות. זו אחת הסיבות המרכזיות למאבק המתלהט על הגז במפרץ הפרסי - ובעיקר באיראן ובקטאר - שמחזיקות, כפי שכבר הודגש, במאגר הגז הגדול בעולם.

המדיניות שחתרה להחליש את הדומיננטיות של רוסיה בשוק הגז ספגה מכה עם קריסת פרויקט נאבוקו במתכונתו הנרחבת. יש לציין שגם לצינור נאבוקו במתכונתו המקורית

שהדיונים עליו החלו ב-2002 בחסות האיחוד האירופי וארה"ב. תחילת הצינור אמורה הייתה להיות במרכז אסיה והקווקז (דובר, בין היתר, על אזרבייג'ן ועל טורקמניסטן) וסופו היה אמור להיות באיחוד האירופי.

כדי להתמודד עם מאמצי המערב להקטין את חלקה של גזפרום בשוק האנרגיה האירופי הודיעה רוסיה על תוכניתה להקים את צינור "הזרם הדרומי" (South Stream) שיתחיל בשדות הגז של רוסיה, יעבור דרך הים השחור, בולגריה, יוון ואיטליה ויסתיים באוסטריה. אם וכאשר יושלם הפרויקט, יוכל הצינור לספק כ-65 מיליארד מ"ק גז בשנה.

"מלחמת צינורות הגז" שיקפה במידה רבה את החזרה לעידן המלחמה הקרה בין המערב לרוסיה והפכה לנושא מרכזי בתקשורת העולמית.¹⁹ נראה שאין זה מקרה שבפתח הכינוס של "פורום המדינות מייצאות הגז" (שבו רוסיה קובעת את הטון), מעין אופ"ק של הגז, בראשית יולי 2013, הודיע פוטין על כוונתו להעניק מקלט למדליף סודות ה-NSA, אדוארד סנודן.²⁰

יש לציין כי התוכנית הראשונית הייתה שצינור נאבוקו יעביר גז איראני לאירופה. לאחר שהאופציה הזאת ירדה מהפרק בשל הסנקציות הבין-לאומיות על איראן, הוחלט שהצינור יעביר לאירופה גז מאזרבייג'ן (שמאגרי הגז שלה קטנים בהרבה מהמאגרים של איראן).²¹ אולם באמצע יולי 2013 פרשה אזרבייג'ן מפרויקט נאבוקו בעקבות הלחץ הכבד שהפעילה עליה רוסיה, ובכך הקיץ הקץ על הפרויקט - לפחות לעת עתה.

עם זאת אזרבייג'ן לא ויתרה כליל על הכוונה לייצא גז לאירופה והודיעה על התוכנית להניח את צינור TAP (Trans Adriatic Pipeline) שאמור להוביל גז המופק בשטחה לדרום איטליה דרך טורקיה, יוון, אלבניה והים האדריאטי. במקביל ל-TAP ישנה תוכנית להניח בעתיד צינור נוסף שניתן לו השם TANAP (ראשי תיבות של Trans-Anatolian Gas Pipeline) שיעביר גז מאזרבייג'ן לאירופה דרך טורקיה (התוואי המדויק טרם נקבע). שני הצינורות האלה מעוררים פחות התנגדות ברוסיה מצינור נאבוקו גם משום שהקיבולת שלהם קטנה יותר וגם משום שאת הפרויקטים האלה לא מובילים האמריקנים והאירופים (בשונה ממה שקורה בצינור נאבוקו).

שונים של משק האנרגיה הסורי. כך, למשל, בדצמבר 2013 נחתם הסכם ל-25 שנה בין סוריה לחברת האנרגיה הרוסית סויוזנפטו שבמסגרתו תערוך החברה סקר לקראת חיפושי נפט במים הטריטוריאליים של סוריה. אותה החברה אף הודיעה במרס 2014 שבסיום המלחמה בסוריה היא תניח צינור נפט בין עיראק לסוריה. זה המקום לציין שנמל טרטוס הוא בסיס הקבע היחיד שיש לצי הרוסי במזרח התיכון.²⁸

ארה"ב מתנגדת ל"צינור הידידות", שכן שהוא משרת שתי מדינות שאמורות להיות כפופות למשטר סנקציות נוקשה: איראן וסוריה. כמו כן ברור שהפיכת הגז האיראני לשחקן מרכזי בשוק העולמי תחזק את רוסיה. עם זאת יש

השתלטות המדינה האסלאמית (דאע"ש) על שטחים נרחבים בעיראק ובסוריה בולמת את כל הפרויקטים הגדולים להנחת צינורות גז מהמפרץ הפרסי לאירופה דרך שתי המדינות האלה

היא גם - ואולי בעיקר - חלק מהמאבק הבינ" לאומי על שליטה בנתיבי הגז והנפט האזורים. סוריה היא צומת מרכזי ברבות מהתוכניות להזרמת גז בצינורות מהמפרץ הפרסי לאירופה (עד כי יש המכנים אותה Pipelineistan), ולכך יש להוסיף את גילוי של מאגר גז גדול בסוריה,

האלה. פרשנים העריכו - בצדק - כי מדובר בראש ובראשונה בחברת גזפרום.²⁵ אי-שיתופה של קטאר ב"צינור הידידות" וסירובה של סוריה ב-2009 שצינור גז קטארי יעבור בתחומה קיבעו את המציאות הגיאורפוליטית שלפיה קטאר העשירה בגז כלואה למעשה במפרץ הפרסי ויכולה לייצא את הגז שלה רק דרך הים באמצעות הנזלתו. יתר על כן, גילויים של מאגרי גז בישראל, בלבנון, בקפריסין ובסוריה - נוסף על ההתפתחויות הדרמטיות במשק האנרגיה בצפון אמריקה - מבשרים על חרפת התחרות בתחום הגז, ויש להניח שיקשו על קטאר להגדיל את חלקה בשוק הגז העולמי. זה המקום לציין שקטאר מממנת בגלוי כמה

צינור הגז נאבוקו (באדום) | המדיניות שחתרה להחליש את הדומיננטיות של רוסיה בשוק הגז ספנה מכה עם קריסת פרויקט נאבוקו במתכונתו הנרחבת

לציין שהתנגדותה של ארה"ב לצינור הגז האיראני-פקיסטני היא נחרצת הרבה יותר. אפשר שהדבר נובע מכך שבצינור האיראני-פקיסטני מעורבת גזפרום הרוסית בצורה יותר אינטנסיבית. בכל אופן, מה שבולט במדיניות ארה"ב כלפי סוריה הוא הדמיון הרב בינה לבין מדיניותן של קטאר ושל טורקיה. הרצון המופגן של קטאר ושל מדינות נוספות

שעליו הוכרז ב-2011, ואשר הקפיץ את כמות הגז המצויה בידי סוריה ל-8.5 טריליון מ"ק.²⁶ גם למחלוקת בין ארה"ב לרוסיה על עתידה של סוריה יש פן גלוי - האם ראוי שאסד יישאר בשלטון - ופן סמוי, שבו ממלא הגז תפקיד מפתח. רוסיה אינה עוינת את "צינור הידידות", אף שלכאורה הוא מתחרה בגז שלה,²⁷ והיא מפגינה מעורבות רבה בהיבטים

מהמיליציות הנלחמות בסוריה, וגם טורקיה מעורבת מאוד במלחמה שם. יש הרואים במעורבות של שתי המדינות הסוניות האלה חלק ממאבק הדמים בין הסונים לשיעים באסלאם, וטורקיה בכלל טוענת שהיא מסייעת ללוחמי חירות נגד הרודנות של אסד. הרצון לסייע לסונים נגד השיעים הוא אמיתי, אבל המעורבות של הגורמים האלה בסוריה

ביותר למשקי הבית בבריטניה, לבין קטאר. דווח שחידת קטאר לבריטניה מעלה את היקף המסחר של האמירות בגט"ן ביותר מ-20% - הקפיצה הגדולה ביותר מאז 2009.³⁴ מדו"ח שפירסם מרכז המחקר של "אלג'זירה" הפרו-קטארי (שכותרתו היא "משבר הגז באירופה והתפקיד החלופי של קטאר") ניתן ללמוד על כוונותיה ארוכות הטווח של האמירות. מסקנתם של מחברי הדו"ח היא שקטאר צריכה ויכולה למלא את התפקיד של ספקית הגז המרכזית של אירופה במקום רוסיה וכי רצוי שההספקה תיעשה בצינורות ולא במכליות להובלת גז נוזלי. המלצתם של מחברי הדו"ח היא להניח צינור נפט מקטאר לטורקיה ולחברו שם לצינור נאבוקו, אך מציינים שהאופציה הזאת אינה מעשית כל עוד

נמשכת מלחמת האזרחים בסוריה.³⁵ בעקבות המשבר באוקראינה החלו כלי תקשורת בעולם לעסוק בהרחבה בחלופות שעומדות לרשות אירופה במקום הגז הרוסי. רבים מהם ציינו שקטאר היא אחת החלופות המרכזיות.³⁶ אופציה נוספת היא ניגריה. כבר כיום היא היצואנית הרביעית בגודלה בעולם של גז נוזלי ולא מכבר היא הודיעה על כוונתה להגדיל באופן משמעותי את הפקת הגז בשטחה.³⁷ עם זאת, חוסר היציבות במדינה - בין היתר בגלל פעולות הטרור של ארגון בוקו חראם - מקשה על הפקת הגז ועל ייצואו.³⁸ זה המקום לציין כי יש ראיות לכך שקטאר מממנת את בוקו חראם, כפי שהיא מממנת ארגוני טרור אסלאמיים אחרים.

במסגרת קשריה עם גורמי טרור וגרילה אף רכשה קטאר ב-2011 נפט שנפל שלל בידי המורדים בלוב. בכסף שהם קיבלו תמורת הנפט רכשו המורדים נשק.³⁹ ארה"ב תמכה במהלך, על אף התנגדות של כמה מחברות נאט"ו. נראה שהביקורת ההולכת וגוברת במדינות המערב (ולא רק בהן) על מעורבותה של ארה"ב בלוב, בסוריה ובעיראק ועל הקשר בין המעורבות הזאת לחוסר היציבות באותן המדינות מחייבת את מקבלי החלטות בארה"ב להצניע ככל האפשר את קשריה עם קטאר.

ישראל והפלסטינים בזירת הגז העולמית

לא ניתן להשלים את הדיון על מקום הגז בפוליטיקה המזרח תיכונית בלי להזכיר

דרך נוספת לחלץ את אירופה מהתלות בגז הרוסי היא לייבא בצורה נוזלית. הדבר מצריך הקמת מתקנים בנמלים להחזרת הגז ממצבו הנוזלי למצבו הגזי ולהולכתו בצינורות אל הצרכנים

התיכון. אולם לא זו בלבד שהצינור הזה מצוי בשלבי תכנון ראשוניים בלבד, אלא גם לאחר שיושלם, הוא כנראה לא יוכל למלא את צורכי האנרגיה של אירופה.

יתר על כן, "המסדרון הדרומי" אמור לכלול גם את צינור TAP שהוזכר קודם לכן ושעתיד להוביל גז מאזרבייג'ן לאירופה דרך טורקיה, את צינור נאבוקו שבוטל במתכונתו המקורית, את צינור "הזרם הלבן" (White Stream) מגיאורגיה לרומניה ומשם למרכז אירופה (בשלב הזה מדובר בתוכנית בלבד) ואת צינור הגז ITGI שכיום מחבר רק בין טורקיה ליוון, אך בעתיד הרחוק יותר אמור להתארך ולהוביל גז מאזרבייג'ן לאיטליה. יש להדגיש: כל הפרויקטים הכלולים במסדרון הדרומי - גם אלה שמצויים בשלבי תכנון ראשוניים בלבד - אינם משותפים לכמות הגז שמספקת כיום גזפרום לאירופה.³²

דרך נוספת לחלץ את אירופה מהתלות בגז הרוסי היא לייבא בצורה נוזלית. הדבר מצריך הקמת מתקנים בנמלים להחזרת הגז ממצבו הנוזלי למצבו הגזי ולהולכתו בצינורות אל הצרכנים. באפריל 2014 נפגש מזכיר המדינה האמריקני ג'ון קרי עם אמיר קטאר, שייח' חמד בן ח'ליפה א'ת'אני, כדי לדון באפשרות שהאמירות תייצא גז טבעי לאירופה במקום או נוסף על הגז הרוסי. לא נמסר מה סוכם בשיחות האלה, אולם ניתן ללמוד על כך מהמאמץ הרב שמשקיעה באחרונה קטאר כדי להיכנס לשוק האנרגיה האירופי: היא חתמה על עסקת גז גדולה עם פולין, ובקרוב אמור הגז לזרום מנמלי פולין (לשם הוא יגיע בצורתו הנוזלית) בצינורות לצרכנים בעומק המדינה (יש לציין שמחיר הגז הקטארי שיימכר לפולין יקר בכ-30% מהמחיר שגובה גזפרום בעבור הגז שהיא מספקת).³³ כמו כן יש לציין את העסקה שנחתמה במהלך 2013 בין צנטריקה פיק (Centrica Pic), ספקית האנרגיה הגדולה

במזרח התיכון הפיל את משטר אסד השתקף בדבריו של מזכיר המדינה ג'ון קרי כי כמה מדינות ערביות הציעו לממן פלישה של כוחות אמריקניים לסוריה, ואף שאין הדבר על סדר היום, "ההצעה מונחת על השולחן".²⁹

המדינה האסלאמית ומשבר הגז

כפי שכבר הודגש, השתלטות המדינה האסלאמית (דאע"ש) על שטחים נרחבים בעיראק ובסוריה בולמת את כל הפרויקטים הגדולים להנחת צינורות גז מהמפרץ הפרסי לאירופה דרך שתי המדינות האלה. קטאר, שמגישה סיוע נרחב למורדים נגד אסד, כנראה מקווה שאלה יאפשרו לה - אם יצחו - להעביר גז דרך שטחיהם לטורקיה ומשם לאירופה.

הסיוע שנותנת קטאר לארגונים איסלאמיסטיים קיצוניים הוא לצנינים בעיני סעודיה, ובאחרונה הפעיל בית המלוכה הסעודי לחצים כבדים על קטאר להפסיק את תמיכתה באותם הקיצונים - ובמיוחד באחים המוסלמים.³⁰ פורמלית נכנעה קטאר ללחצים האלה והודיעה שהיא מפסיקה לתמוך בגורמים אסלאמיים קיצוניים, אולם בפועל היא לא שינתה את עמדתה. הדבר בלט בעת מבצע "צוק איתן", אז הטילה קטאר את כל כובד משקלה כדי לשמר את מעמדו ההגמוני של חמאס ברצועת עזה.

בסוף מרס 2014, בשיאה של המתוחות באוקראינה, כשגבר החשש כי רוסיה תפסיק לייצא גז לאירופה או לכל הפחות תפחית מאוד את היקף היצוא, אמר הנשיא אובמה לנציגי האיחוד האירופי - שהתכנסו בבריטל כדי לדון במשבר - שמדינות אירופה אינן יכולות לסמוך על ארה"ב לבדה שתקטין את התלות שלהן בגז הרוסי.³¹ ג'ון קרי הוסיף כמה ימים לאחר מכן שארה"ב מוכנה לסייע לאירופה במילוי צורכי האנרגיה שלה, אך הדגיש ששום מדינה אינה יכולה להיות תלויה במקור אנרגיה אחד. לדברי מזכיר המדינה, "המסדרון הדרומי" (South Corridor) צריך לתפוס חלק הולך וגדל באספקת הגז לאירופה, לצד אפשרויות אחרות, כמו הקמת טרמינלים של גט"ן ופריסת צינורות גז מאותם הנמלים.

"המסדרון הדרומי", ששמו הרשמי הוא Trans-European Network - Energy (ובקיצור: TEN-E) הוא יוזמה של הנציבות האירופית לספק גז לאירופה מהים הכספי ומהמזרח

לכאן כבר זמן מה. כולם יודעים על האינטרס הרוסי לשלוט בשוק האנרגיה האירופי. האם הם רוצים לקנות מאיתנו [גז] או לדחות את מאמצינו [להפיק גז]? אינני יודע. אבל הם

פה".⁴³

אין ספק שמנקודת המבט של הרוסים, הגז הישראלי יכול להשתלב במאמץ שלהם לשלוט על שוק האנרגיה האירופי. מנגד, הולכת גז מישראל לאירופה שלא באמצעות רוסיה יכולה לפגוע מעט בהגמוניה הרוסית;⁴⁴ אולם גם מהלך כזה - בהנחה שהוא ירקום עור וגידים - אינו "סיוט" כה גדול לפוטין.⁴⁵ העתודות המוכחות של מאגרי הגז הישראליים, נכון להיום, שוות לשנים ספורות בלבד של אספקת גז רוסי לאירופה. בכל מקרה, נראה שישראל מתמקדת בשלב הזה ביצוא גז לשכנותיה ולא לאירופה.

שותפות תמר הגיעה להסכם הבנות עם ירדן על מכירת גז לממלכה למשך 15 שנה. כמו כן התקיימו מגעים עם מצרים על מכירת גז. בתקופת שלטונו של הנשיא מורסי, איש האחים המוסלמים, הגיעה מצרים להסכם עם קטאר על יבוא גז ממנה. אולם עם הפלתו של מורסי ועלייתו לשלטון של א-סיסי

הדרך לפיתוח המאגר הפלסטיני עוד ארוכה בשל התוהו ובוהו הפוליטי השורר ברצועת עזה. גם בישראל, יש להודות, שהמצב - לפחות למתבונן מבחוץ - אינו ברור דיו. יחסי הגומלין בין הזכיינים הפרטיים לבין מדינת ישראל עדיין אינם מגובשים, ברורים וגלויים דיים (הכוונה, בין היתר, למדיניות בתחומי המיסוי, היצוא, היתרי החיפוש וההפקה). המציאות הזאת מעכבת את פיתוחם של שדות הגז ואת היכולת לגבש הסכמי יצוא עם המדינות השכנות. ואם לא די בכך, ישנה גם המכשלה המדינית. כך, למשל, טורקיה אמורה הייתה להיות לקוחה פוטנציאלית חשובה של גז ישראלי, אולם לאחר מבצע "צוק איתן" הודיע שר האנרגיה הטורקי שפחתו הסיכויים לחתימת הסכם על הנחת צינור גז תת-ימי בין מאגר לווייתן לארצו.⁴⁶

ככלל ישראל עדיין לא גיבשה לעצמה עמדה בנוגע ליצוא הגז. גורמים רבים בישראל לוחצים לא לייצאו כלל ולהשאירו רק לצריכה עצמית. אף שהעמדה הישראלית לא ממש מגובשת, הציעה גזפרום להשתתף בפיתוח המאגרים שהתגלו בחופי ישראל. בכיר בתעשיית הגז בישראל אמר לפני כשנתיים: "הרוסים נדחפים

את ישראל ואת הרשות הפלסטינית. כידוע, התגלו בשנים האחרונות מאגרי גז גדולים מול חופי ישראל ומול חופיה של רצועת עזה. המאגרים המשמעותיים ביותר של ישראל הם לווייתן (453 מיליארד מ"ק גז טבעי) ותמר (275 מיליארד מ"ק גז טבעי). מול הרצועה נמצא מאגר מרין שעתודותיו מוערכות בכ-40 מיליארד מ"ק. מאגרי הגז שבידי ישראל והרשות הפלסטינית (שהיא הריבון הרשמי ברצועת עזה אף שבפועל היא אינה שולטת בה) לא הופכים אותן לחברות בליגה הראשונה של יצרניות הגז בעולם, אולם בהחלט הופכים אותן לגורם אזורי משמעותי בתחום האנרגיה.⁴⁰

את המאגר הפלסטיני כינה בעבר שר הביטחון בוגי יעלון "היהלום שבכתר הכלכלה הפלסטינית", אך התנגד לפיתוח המאגרים מפאת חשש שההכנסות מהגז ישמשו למימון הטרור.⁴¹ לפני מבצע "צוק איתן" היו דיווחים שישראל הסכימה לפיתוח המאגר הפלסטיני. אבו מאזן אף הכריז כי הוא מעוניין שרוסיה וגזפרום ייטלו על עצמם לפתח את המאגר. בכך הוא הצביע על כוונותיו להשתלב במערך האנרגיה הרוסי ולא במערך החלופי שמנסות לגבש מדינות אירופה בסיוע ארה"ב. אולם

נובמבר 2012: שר האנרגיה הטורקי, טנר ילדיז (ראשון משמאל) בטקס לרגל התחלת הקידוחים לחיפוש גז ונפט בצפון קפריסין (שסופחה על ידי טורקיה) לאחר מבצע "צוק איתן" הודיע שר האנרגיה הטורקי שפחתו הסיכויים לחתימת הסכם על הנחת צינור גז תת-ימי בין מאגר לווייתן לארצו

- "Russian firm plans Iraq-Syria oil pipeline after peace", **Press TV**, 15.3.2014, <http://goo.gl/SOJRD2>.
ראו את דבריו של קרי ברטרון באתר הוויינגטון פוסט: <http://goo.gl/QuTWK2>
- "Saudi-Qatari rift spills over into Syria opposition", **Al Alalam**, 19.3.2014, <http://goo.gl/0ZK5eh>
- Robin Emmott and Jan Strupczewski, "Obama tells EU to do more to cut reliance on Russian gas", **Reuters**, 26.3.2014, <http://goo.gl/7L6DFq>
- David Koranyi, "The Southern Gas Corridor: Europe's Lifeline?", **Istituto Affari Internazionali**, April 2014, <http://goo.gl/vb7ByY>
- Oleg Vukmanovic and Agnieszka Barteczko, "Poland's energy security strategy comes at high cost", **Reuters**, 9.9.2013, <http://goo.gl/fp5utg>
- Robert Tuttle and Anna Shiryavskaya, "Qatar to boost European LNG sales as gas trades at 7 year high", **Bloomberg**, 23.12.2013, <http://goo.gl/KWIDIL>
- Florence Gaub, "Gas Crisis in Europe and the Alternative Qatari Role", **Al Jazeera Center for Studies**, 6.5.2014, <http://goo.gl/LX0tKv>
- Guy Chazan and Ed Crooks, "Europe's dangerous addiction to Russian gas needs radical cure", **Financial Times**, 3.4.2014, <http://goo.gl/LX0tKv>
- Nigeria set to expand natural gas production to 8bn cubic feet per day", **Today**, 6.8.2014, <http://goo.gl/YSI2fa>
- "Nigeria", U.S Energy Information Administration, December 2013, <http://goo.gl/XmLZR2>
- Eric Watkins, "Qatar confirms sale of Libyan oil; NATO allies quarrel", **Oil&Gas Journal**, 13.4.2011, <http://goo.gl/kev1FH>
- סקירה עניינית על הגז בישראל ניתן למצוא במאמר של שמואל אבן ועודד ערן. "מהפכת הגז הטבעי בישראל", בתוך: שלמה ברום וענת קורץ (עורכים), הערכה אסטרטגית לישראל 2013-2014. המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל-אביב, 2014. עמ' 157-169.
- Moshe Yaalon, "Does the Prospective Purchase of Russian Gas from Gaza Threaten Israel's National Security?" **Jerusalem Center for Public Affairs**, Vol. 7, No. 17, 19.10.2007, <http://goo.gl/RL1Gfe>
- אביטל להב, "טורקיה: לא סביר שנרכוש גז טבעי מישראל", **Ynet**, 9.9.2014, <http://goo.gl/9CnLDA>
- Rotem Sella, "Israeli gas, Iranian Missiles, and the Russian Price Tag", 17.8.2012, **Gatestone institute**, <http://goo.gl/P3kbvs>
- John-Michael Kibrick, "Israel's natural gas ambitions could face Russian opposition", **Ynet**, 16.4.2014, <http://goo.gl/2QBQqd>
- Arthur Herman, "Israel's fortune is Putin's horror", **New Yorker Post**, 9.2.2014, <http://goo.gl/Kplj2s>
- Christopher Coats, "Can el-Sisi Fix Egypt's Energy Mess?", **Forbes**, 11.6.2014, <http://goo.gl/q8Cjed>
- Ahmad Al-Laythi, "Has Al-Sisi Turned Down Qatari Gas in Favour of Dependency on Israel?", **Middle East Monitor**, 14.6.2014, <http://goo.gl/1iQhx7>
- David Hearst, "Israel has Egypt over a barrel", **The World Post**, 6.9.2014, <http://goo.gl/6dCCjj>
- "Iran, Iraq, Syria to construct Gas Pipeline to Europe", **Natural Gas Asia**, 13.5.2011
- דורון פסקין, "טרוח מתכננת שת"פ עם עיראק וסוריה ביציאה גד", **כלכליסט**, 18.8.2010, <http://goo.gl/CH7hXT>
- יחידות המידה המקובלות לחישוב כמויות של גז טבעי הן TCF, ראשי תיבות של טריליון רגל מעוקבת או BCM, ראשי תיבות של מיליארד מטר מעוקב. יחס ההמרה הוא TCF=28BCM. ניתן להשתמש גם ביחידת המדידה TCM - ראשי תיבות של טריליון מטר מעוקב.
- Hassan Hafidh and Benoit Faucon "Iraq, Iran, Syria Sign 10\$ Billion Gas-Pipeline Deal", **The Wall Street Journal**, 25.7.2011, <http://goo.gl/UuVyfw>
- "Iraq green lights gas pipeline deal with Iran, Syria", **Al Arabiya News**, 20.2.2013, <http://goo.gl/1SH1A>
- "איראן חתמה עם סוריה ועיראק על הסכם בשווי 10 מיליארד דולר ליציאה גז טבעי", **דה מרקר**, 26.7.2011, <http://goo.gl/12tRj>
- Tamsin Carlisle, "Qatar seeks gas pipeline to Turkey", **The National**, 26.8.2009, <http://goo.gl/kbRBEY>
- התייחסות לרעיון ומחקר על משמעותיותו ראו: Aslihan Erbaş Açikel, "Is The Qatar-Iraq-Turkey-Europe Natural Gas Pipeline Project Feasible?", **Center for Middle Eastern Strategic Studies (OSRAM)**, Report No. 23, January 2011, <http://goo.gl/2a6RNB>
- Carlisle, **Ibid.**
- "Natural Gas Exports from Iran", U.S Energy Information Administration, October 2012, <http://goo.gl/NKPD2q>
- "BP Statistical Review of World Energy", June 2014, p. 29, <http://goo.gl/9PUY3z>
- ב־2013 נמכרו 710 מיליארד מ"ק גז דרך צינורות ו־325 מיליארד מ"ק באמצעות LNG.
- Daniel Yergin, **The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World**, Penguin Books, New York, 2012, p. 343
- International Energy Outlook 2013**, U.S Energy Information Administration, July 2013, p. 41, <http://goo.gl/2bQPj6>
- Alexander Ghaleb, "Natural Gas As An Instrument of Russian State Power", **Strategic Studies Institute**, U.S. Army War College, Carlisle, PA, October 2011, <http://goo.gl/6vTCPh>
- Pavel K. Baev and Indra Overland, "The South Stream versus Nabucco Pipeline Race: geopolitical and economic (ir)rationalities and political stakes in mega-projects", **International Affairs** 86, 5, 2010 pp. 1075-1090, <http://goo.gl/9m50o>
- הפורום כולל 13 מדינות שברשותן יותר מ-70% מעתודות הגז. הוא ידוע גם בכינויו Gas OPEC.
- אחת הדעות בנוגע לנאבוקו היא שהצינור לא יוכל לממש את מטרותו - להתחרות בגזפומ, אלא אם הגז האיראני יזרם דרכו. ראו: Mansour Kashfi, "Iranian Gas and the Nabucco Pipeline Realities", **OilPrice.com**, 3.1.2013, <http://goo.gl/abuavM>
- Kevin Rosner, **Gazprom and the Russian State**, GMB Publishing, London, 2006, pp. 31-38
- Nick Thorpe, "Was Russia's South Stream too big a 'burden' to bear?", **BBC**, 3.12.2014, <http://goo.gl/3ifkmp>
- יש לציין בהקשר הזה את דבריו של שר החוץ לשעבר של צרפת, רולנד דומא, שגרמו להתרשות קלה בכלי התקשורת בעולם - אך לא בארץ. בריאיון מצולם לטלוויזיה הצרפתית ב־2011 הוא התייחס למלחמת האזרחים בסוריה, שהחלה חודשים ספורים קודם לכן, ואמר: "הייתי באנגליה שנתיים לפני שפרצה האלימות בסוריה - בעיניים אחרים שאינם קשורים לסוריה. נפגשתי עם פקידים בריטים בכירים והם הודו באוזניי שהם מכינים משהו בסוריה".
- "U.S. brushes off Iran-Iraq-Syria gas line", **UPI**, 20.11.2012, <http://goo.gl/VPEQkH>
- "Syria", U.S Energy Information Administration, 18.2.2014, <http://goo.gl/EgylCI>
- לפי אחד הדיווחים, רוסיה עתידה הייתה למלא תפקיד ניהולי בצינור. ראו: Felix Imonti, "Be Careful: Russia is Back to Stay in the Middle East", **OilPrice**, 25.2.2013, <http://goo.gl/fz03u0>
- בוטל ההסכם בגלל תמיכת קטאר באחים המוסלמים, שנואי נפשו של א־סיסי.⁴⁶ בתקשורת נרמזו על מגעים בין מצרים לישראל בנוגע לרכישת גז, אך אלה הוקפאו לאחר שהממונה על ההגבלים העסקיים בישראל דרש למעשה לסדר מחדש את הבעלויות על מאגרי הגז. אם וכאשר יחודשו המגעים, ויושג הסכם, יהיה בכך כדי לחזק מאוד את שיתוף הפעולה האזורי.⁴⁷
- סיכום: דיפלומטיית הגז הטבעי**
- לגו הטבעי יש כיום תפקיד מרכזי בדיפלומטיה העולמית. במאמר נידונו מאמציה של רוסיה לשלוט בשוק האנרגיה של אירופה ומאמציה של זו האחרונה להשתחרר מהתלות ברוסיה - בעיקר באמצעות יבוא גז ישירות מהמזרח התיכון. כדי למנוע זאת עושה רוסיה מאמצים גדולים לשלוט על נתחים גדולים ככל האפשר מהגז במזרח התיכון - גם זה שהתגלה בישראל. כדי לבלום את מאמצי רוסיה לנצל את הגז שברשותה כדי לכפות את רצונה על אירופה לא היססה ארה"ב לאמץ סטנדרט כפול במדיניות החוץ שלה: היא אינה מגנה בחריפות את הסיוע שמושיטה קטאר לאחים המוסלמים ולארגונים פונדמנטליסטיים סוניים אחרים - ובלבד שתהיה ספקית גז חלופית לאירופה.
- גם בלי להיכנס לנפתולי הדיפלומטיה והפוליטיקה סביב המלחמה בסוריה, אין ספק שקטאר (שהיא ספקית גז) וטורקיה (שהיא צומת מרכזי של צינורות גז לאירופה) עשויות להרוויח מנפילת משטרו של אסד. יש להניח שגם ההיבט הזה מובא בחשבון בוויינגטון בעת שנקבעת מדיניותה באזור.
- לבסוף יש לציין כי לא רק במזרח התיכון מתנהלת דיפלומטיית גז אגרסיבית. כדי להבין טוב יותר את הסכסוכים באזורים אחרים בעולם - למשל בין סין ליפן ובין גורמים אתניים שונים בניגריה - יש לבחון לעומק את האינטרסים של הגורמים המסוכסכים בתחום הגז הטבעי.
- הערות**
1. Avi Issacharoff, "US, Qatar again working on alternative ceasefire", **Times of Israel**, 4.8.2014, <http://goo.gl/lyUxyD>
2. פיית רבינא, "התוכנית האמריקאית: שלושה מנהיגים לפלסטינים", **מעריב**, 3.7.2014, <http://goo.gl/nWzyq8>
3. Christopher M. Blanchard, "Qatar: Background and U.S. Relations", **Congressional Research Service**, 30.1.14, <http://goo.gl/z5dwMp>